

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју

Дипломски рад

Културни живот престонице у “ Српском књижевном гласнику ” (1920-1941)

Ментор :

проф.др Мира Радојевић

Студент :

Милица Јаковљевић ИС11/72

Београд, 2021.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР.....	2
УВОД.....	7
1. ПОГЛЕД НА ПОЗОРИШТЕ.....	12
2. ОСВРТ НА УМЕТНОСТ.....	19
ЗАКЉУЧАК.....	24
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА.....	25

ПРЕДГОВОР

Једна од најважнијих последица Првог светског рата је трансформација подручја. Основана је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца која ће од 1929. године имати назив Краљевина Југославија.

Да бисмо говорили о културним аспектима саме престонице, прво треба по нешто да кажемо о социјално-економској обнови нове државе. Ратови од 1912.године до 1918. више су него десетковали становништво будуће југословенске државе, од чега је Србија (4,5 милиона становника) изгубила четвртину свога становништва (1,247.435 или 28 %) . Поред самог рата, болести су однеле доста људских живота. Епидемија пегавца , коју су пренели аустроугарски заробљеници , проредила је становништво.

Међутим, прве године мира већ су донеле пораст становништва. У међуратном периоду становништво се повећало за преко 3,5 милиона лица. У првој деценији живота Краљевине стопа раста становништва је износила 1,49 %, падајући у другој на 1,43 %. Пораст броја становништва смањивао се у сразмери са исељавањем у европске и прекоморске земље. Уз то, да миграциони талас није био нова појава већ стара, позната и пре уједињења. У периоду 1919-1926. из Краљевине СХС¹ се иселило 85.559 становника. Одлазак је значио највећим делом трајно напуштање завичаја.

Што се тиче економије, економска политика нове државе тешко је могла да се формулише у условима спајања различитих делова државе у једну целину, разноликих система и стандарда , једних покрајина развијенијих, а других неразвијених, оштрих политичких сукоба око власти и утицаја који су се изражавали у форми борбе око унутрашњег уређења. Краљевина је узимала зајмове од Француске и других земаља, који нису трошени у сврхе индустријализације и саобраћаја већ за опште потребе државе. Краљевина СХС је после Грчке била најзадуженија земља у Европи, што се види из њеног јавног дуга од 25 милијарди динара 1925.године. Овај дуг се 1937. године попео на 45 милијарди динара. Динар полако почиње да се учвршћује од 1923.године, а до 1931.године постаје стабилна валута.

¹ Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца

С обзиром на повезивање привреде у јединствену целину и планирања општег привредног развитака, пољопривреда је била део примарног карактера за обнову. До Другог светског рата акценат је био на аграрној реформи, што ће се тек касније, после 1945. године мењати, па ће акценат бити на неким другим привредним гранама. Уз то да ће задружни систем и пољопривреда и даље остати битан елемент, само са мањим капацитетом, јер ће се више тежити улагању у индустрију, саобраћај, трговину итд.

Аграрна реформа, којој је влада приступила 1919. године, била је дуга, недоследна, непотпуна, компромисна и компликована због мноштва прописа. Борба сељака за добијање земље и опстанак обавијана је плаштом националних и политичких размимоилажења. Аграрно законодавство је прогласило једнака права независно од националности, али је пракса аграрне администрације била другачија. Дугови приватним лицима, задругама и банкама умногоме су оптерећивали село на крају велике економске кризе.

Напреднија организација пољопривредне производње и укључивање у модерније токове живота карактерисали су село развијенијим, североисточним и северозападним крајевима Краљевине: Војводини, Срему, Словенији, деловима Хрватске и северне Србије. Таква организација се запажа и код сељаштва које је имало веће поседе и дугу традицију у обради земље без обзира на територију.

Пољопривреду, као најзначајнију тадашњу привредну грану, погодиле су последице аграрне кризе 1925-1926, као резултат приспећа на европска тржишта јефтиних пољопривредних производа из прекоокеанских земаља.

Главни промет извоза Краљевине сачињавали су пољопривредни производи, руде, дрво, док је увоз обухватао опрему и машине, сировине за индустрију, лекове итд.

Српска буржоазија је највише користи извлачила из своје политичке превласти и утицаја на политички апарат, док радничка класа је била малобројна, неквалификована и неравномерно распоређена.²

²² Бранко Петрановић, *Историја Југославије I*, Београд 1988, 56-69.

Што се тиче културног аспекта на подручју државе, после 1918.године културни развој је убрзан. То се примећује по порасту броја установа културе и броја њихових корисника. Крајем 1938.године Југославија је имала 41 стално и путујуће позориште, као и 370 биоскопа. Филм као нова уметност освајао је гледаоце, упознавао грађане са Америком у којој је неми, а касније и звучни филм досегао највиши домет у свету. У већим југословенским центрима снимљени су и први филмови. У Загребу је снимљен први филм “О некрунисаном сељачком краљу” Матији Гупцу, а у Београду 1932. филм о Карађорђу у режији глумца Илије Станојевића.

Радио-станице радиле су у Београду, Загребу и Љубљани. Радио-Београд почео је са редовним програмом 24.марта 1929.године. Друга, краткоталасна радио-станица у Београду почела је емитовање за иностранство 8.марта 1936.године, под руководством Централног пресбирија Председништва владе. Године 1924. Београд је имао 61 радио-пријемник, док је крајем 1938. број радио-претплатника порастао на 86.080.

Осим часописа који обухвата моја тема, међуратни познати листови су били : Политика, Време и Правда. Они су се могли мерити са опремом, садржајем, свестраношћу са листовима других европских престоница.Листови су се карактерисали и према странкама. Тако је Време држала радикална странка, док Правду је држала демократска странка. У распону од три године (1919-1921) излазило је чак 15 листова. Најтиражнији је био лист Политика, који се у међуратном периоду развио у модерно издавачко предузеће. Политика је издавала и Политикин забавник. Највећи тираж је доживела за време убиства краља Александра Карађорђевића. Иако је штампана ћирилицом читала се готово у свим крајевима Југославије.³

Тема дипломског рада је изабрана у договору са професорком Миром Радојевић. За овај период сам се одлучила јер ме више занима Краљевина Југославија него каснији период који је уследио. Акценат сам ставила на културу јер сматрам да је подједнако важна као и остале гране. Сам “Гласник” је своје читаоце уредно обавештавао о позоришним представама, сликарским и вајарским изложбама, јавним предавањима, филмовима, као и о другим занимљивостима. На основу тога хтела сам да из тог угла сагледам живот престонице у међуратном периоду.

³ Исто, 324-329.

Обрада теме би требала да допринесе бољем разумевању културних прилика у Београду за време међуратног периода. Рад чини покушај да се одговори на нека важна питања попут : Како је текао развој културе у престоници? Када се спомене култура у Београду, на шта, на који појам се одмах скрене пажња? Да ли је више било заступљено позориште или филм? Шта се дешавало по питању уметности? Ко су све били уметници? Уз то, рад представља покушај да се сагледа друштво у целини. Сама престоница да се посматра кроз призму друштва и његове делатности.

Дипломски рад садржи два главна поглавља. Прво поглавље се бави позориштем, док друго говори о уметности. Што се тиче саме структуре рада, она обухвата и предговор, увод као и закључак. У предговору бих проговорила о основним карактеристикама стања у самој Краљевини Југославији, као и о теми и самом Српском књижевном гласнику. Споменула бих и литературу коју користим. У уводу бих писала о значају Београда у културном животу Србије и Југославије. Наставила бих са тематиком коју бих нешто кратко споменула и у предговору.

Рад се заснива на литератури, као и на самом часопису. Од литературе као уџбеник ми је послужио Бранко Петрановић и његов први том о “Историји Југославије”. Остале књиге од важности су ми биле оне које говоре о самом “грађењу” Београда, његовом успону и развоју, попут књиге “Калдрма и асфалт” која говори управо о развоју Београда.

Од извора користим “Српски књижевни гласник” који је кључан за мој период. Као легенда српске и југословенске периодике, “Гласник” је у тзв. другој серији , објављиваној од 1920. до 1941.године, тачније до избијања рата у Краљевини Југославији , редовно публиковао прилоге из науке, књижевности, уметности, историје друштва, економије и политике, како спољне тако и унутрашње. С обзиром на то да су се у уређивачком и редакционом одбору налазили интелектуалци, махом из Београда, збивањима из културе посвећивано је много пажње. Његови сарадници покушавали су да читаоцима не само пренесу информације него и да их духовно обликују и утичу на њих. У том погледу, приметно је да је овај часопис , вероватно и отуд што су га уређивали припадници старијих генерација, више био склон традиционалним правцима у књижевности и уметности, за разлику од других сличних гласила.

Остало је још да проговорим по нешто о компаративном погледу на рад. Применила бих га за истраживања сличности и разлика појава и процеса. Тако можемо да наслутимо – осетимо историјске промене. Зато компаративна метода тј. поглед представља важно оруђе у рукама историчара који тежи да сагледа ширину простора , односно простора који лежи иза танке линије која раздваја узрочно последичне везе догађаја. Кроз компаративну анализу дакле, ми добијамо слику о утицају великих историјских промена на нашу свест која покушава да их разумом систематизује, структурално уреди и објасни. За сада, престоница очекује свог писца који ће јој се максимално посветити и који ће је посматрати кроз различите облике науке и културе, гледајући је кроз “Гласник”. Пожељно би било да се Београд сагледа кроз више гласила и да се на основу тога направи/напише и изведе анализа погледа.

УВОД

На час, да завиримо мало у свет прошлости. Да видимо од када и на који начин је почео развој Београда. Ако кренемо од деветнаестог века, као “доба револуција”⁴ донео је поред индустријских, политичких, привредних, културних и образовних револуција и револуцију урбаног. Град који се од средњег века сводио на стварно и симболички затворену целину становништва и нетакнутог начина живота, доживео је у 19.веку експлозију. Ослобођен од турске власти, мало по мало се развијао. Почетком 20.века све јаче се осећала потреба за законским прописима који би регулисали даљи ток развоја.⁵

Упркос далекосежним замислима о модерном уређењу Београда и јасним тежњама његовог вођства да се то учини у складу са најнапреднијим идејама европских престоница тога доба, град се развијао без општег плана, парцијално, без пројектованих будућих потреба развоја. Инжињери окупљени око “Удружења српских инжењера” као и “Српског техничког листа” упозоравали су општину да је нужно пре великих радова направити генерални план јер би, у супротном, “могло доћи до тога да се сав новац одређен за регулацију Београда потроши, а да Београд опет не буде ни лепа ни удобна варош”. Београд је свој први Генерални урбанистички план добио тек 1923.године, а велики радови пре Првог светског рата изведени су без тог плана.⁶

Слободно може да се каже да је успон Београда започет управо у међуратном периоду. За две деценије градња је порасла за три до четири пута. Противници централизма и супарничких буржоазија љубоморно су гледали на његово нарастање, заборављајући да се радило о престоници и граду којем је требало дати што репрезентативнији карактер, као центру велике балканске државе. У њему су се морале саградити војне зграде, зграде министарства, зграде великих новинских кућа и штампарија. Привремена зграда Народне скупштине налазила се од 1931. до 1936.године у позоришту на Врачару све док није саграђена нова зграда. Београд је и даље остао град приземних кућа, нерегулисаног саобраћаја итд, али са постепеним побољшањем.⁷

⁴ Ерик Хобсбаум, *Доба револуција*, Загреб 1989.

⁵ Дубравка Стојановић, *Калдрма и асфалт*, Београд 2009, 24-30.

⁶ *Исто*, 35.

⁷ Бранко Петрановић, *и.д.*, 75.

Све ово нас наводи на закључак да већ у првих десетак година после Првог светског рата, Београд се много променио. Многе улице су добиле нов изглед, а неке су проширене. Уместо старих кућа су дизане нове вишеспратнице и палате. На местима некадашњих њива су стварани нови делови града. Урбани план који је већ споменут је био важан јер је тада први пут у београдској историји изнет план да се град прошири на леву обалу Саве и Аду Циганлију која би била претворена у спортско-рекреативну зону. Већ тада је простор на коме би касније настао Нови Београд сматран за простор за нови град будућности.

Центар града изгледао је европски. На то је највише утицало подизање низа зграда јавне намене, као што су факултети око Капетан Мишиног здања, Коларчевог народног универзитета, зграда САНУ⁸, Универзитетске библиотеке, комплекса универзитетских клиника, Београдског сајма, Главне поште и низа других зграда. Град се шири и у правцу Дедиња и Топчидера. На просторима на којима су некад били виногради, сада су ницала елитна насеља са луксузним вилама.

Кнез Михалова улица је од кривудавог, сокака у међуратном периоду постала трговачки центар града. Та улица је постала улица пуна луксузних радњи и уређена је да буде главна улица. Шеталиште се пружало да буде од почетка Кнез Михаилове до зграде САНУ-а. Та граница важила је само за млађи свет.

Слика 1. Кнез Михалова улица⁹

⁸ Српска академија наука и уметности

⁹ Преузето са сајта : [https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Београд између два светска рата](https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Београд_између_два_светска_рата) , посећено дана 10.7.2021.године ;

Најпопуларније светске звезде и уметници су гостовали у Београду, као што су балерина Ана Павлова, пијаниста Арнолд Рубинштајн, индијски песник Рабиндранат Тагор, плесачица Џозефина Бејкер, холивудска звезда Долорес дел Рио. У том периоду, Београђани су у Народном позоришту слушали Моцартова дела која су изводила најчешће Берлинска опера и певачи “Миланске скале” и публика је најчешће гледала Хамлета у интерпретацији енглеских позоришних трупа.

Један од познатих музеја у то време је био Музеј кнеза Павла који је отворен 1935. Године. Градски дом културе отворен је 22. децембра 1940. у Кнегиње Љубице 1.

Година 1935. била је још значајна и због звучних биоскопа којих је било 13 са 8.498 седишта. Београђани су волели филмове из разних земаља. Били су "одушевљени" руским филмовима, које пропусти цензура, али често се дешавало да се нису могли приказивати због "испада" и "манифестација".

Слика 2. Балерина Ана Павлова

Ово би био уопштени поглед на сам развој културе у престоници у међуратном периоду. Пре него што пређем да посматрам Београд из угла “Гласника” издвојила бих пар реченица о самом часопису. Српски књижевни гласник је један од најзначајнијих српских књижевних часописа. Излазио је у два наврата, у Београду од фебруара 1901. до јула 1914. и у новој серији од септембра 1920. до априла 1941. Публикован је два пута месечно у више књига годишње, тако да су до 1914. изашле 32 књиге у 323 свеске и од 1920. до 1941. 62 књиге у 495 свезака.

Часопис је покренуо Богдан Поповић и уз помоћ одбора уређивао га је до 1905, када су уредништво преузели Павле Поповић (1905–06) и Јован Скерлић (1905–1914). Нову серију 1920. покрећу Богдан Поповић и Слободан Јовановић и једно време је уређују, да би се касније уз широки редакцијски одбор, уредници мењали. Између осталих, то су били Светислав Петровић, Миодраг Ибровац, Милан Богдановић, Милан Предић и Божидар Ковачевић. Часопис кроз 40 година свога излажења остаје један од водећих књижевних часописа у Србији! Највећу заслугу за физиономију часописа имају његови први уредници браћа Поповић и Јован Скерлић, који су и активно сарађивали у њему, окупљајући око себе многе истакнуте писце. Негујући књижевну форму строгог избора прилога, Српски књижевни гласник је успео да оствари и богатство садржаја. У часопису су објављивана прозна дела и поезија најбољих домаћих писаца, избор страних дела са добрим преводима, као и чланци из области друштвених наука, књижевности и уметности које су писали неоспорни познаваоци.¹⁰

Поставља се питање како је на часописе гледао и како их је доживљавао Богдан Поповић ? Шта је часопис за њега значио? Књижевни часописи су или чисто критички или мешовити. У нас су познати само ови последњи, јер у нас повремена књижевност не траје још довољно дуго и подела рада и интереса још се није могла извршити. Из тог разлога наши књижевни часописи не могу још бити само Прегледи тј. часописи у којима се доносе искључиво критике и чланци о књижевним питањима ; они морају уз критике и теоријске чланке доносити.¹¹

Слика 3. Богдан Поповић

¹⁰ Преузето са сајта : [https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Српски књижевни гласник](https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Српски_књижевни_гласник) , посећено дана 10.7.2021.

¹¹ Богдан Поповић, *Огледи из књижевности и уметности*, Београд 1927, 51-52.

Рубрике и дужности мешовитих часописа познате су. Они доносе у свом првом делу творачку књижевност, а као повремени списи, у другом делу, прате развој књижевности, уметности, науке итд.

За сваки часопис критике су доста важне. Оне су различитог типа. Обично се памте оне погрешне. Није свако критичар нити може да буде. Добар је критичар онај који је стекао знања, који је свој укус проширио до “универзалне симпатије”¹², који је израдио своју “личну једначину” и зна замке у које човек при критиковању може упасти, који влада својим осећањима, који има васпитања и поштења, као и љубави за истином, или се поштено труди да до тих особина дође – тај је ван домашаја замерака које се чине критици.¹³

¹² Овим се изразом писац редова служи да обележи онај широки укус који обухвата не само све врсте, но и све рангове лепога – од врлина најрафиниранијег артизма до лепота најскромнијих и најпопуларнијих.

¹³ Богдан Поповић, *н.д.*, 73.

ПОГЛЕД НА ПОЗОРИШТЕ

Када се спомене позориште у Београду, мисли одмах одлутају на асоцијацију Народног позоришта. Све од 1842.године, постојала је жеља и напори да се у Београду оснује стално професионално позориште. Иако су први покушаји у том смеру пропали, Народно позориште у Београду је ипак основано 1868. године. Оно је најпре било смештено на привременој локацији у тадашњој Космајској улици на броју 51, у гостионици „Код енглеске краљице“. За адаптацију овог простора био је ангажован архитекта Александар Бугарски. На овој локацији, 22. Новембра 1868. године Народно позориште је имало своју прву представу - изведена је представа „Ђурађ Бранковић“ Кароља Оберњака. Тај се датум данас слави као Дан позоришта. Народно позориште се на овој локацији задржало годину дана. Представе су играње и у магацину Царинарнице (Театар на Ђумруку), у салама хотела (Театар „Код јелена“), у Кнежевој пивари, у хотелу „Српска круна“ и кафани „Код енглеске краљице“.

Од изградње, зграда је прошла кроз више реконструкција: 1870, 1912 - 1922, 1965. и, коначно, 1986 - 1989. године. Најзначајније реконструкције су оне из 1922. и 1989. године. С обзиром да моја тема обухвата период до 1941.године више пажње сам посветила реконструкцији из 1922.године.

Недовољно велики простор позорнице, као и низ техничких потешкоћа, допринели су да реконструкција започне 1912. године, али је због Балканског рата, а касније и Првог светског рата неколико пута прекидана, а поново започета 1919. те завршена тек 1922. године. За радове је био ангажован архитекта Јосиф Букавац. Према замисли архитекте, прочишћеност и хармоничност првобитне зграде замењена је наглашено необарокним изгледом фасада, чији улазни део истичу две угаоне куле за степеништа. Том приликом, ентеријер додатно је украшен декоративним и гипсаним радовима на зидовима гледалишта и улазног хола, као и сликаним декорацијама које је на таваницама извео руски сликар Стјепан Фјодорович Колесников. Занимљиво је да се уметник, иако васпитан у традицији руског академског реализма, определио за композицију засновану на принципима барокне декоративне уметности.

Слика 4. Изглед Народног позоришта 1895.године – првобитан изглед до 1914.године¹⁴

Слика 5. Народно позориште данас¹⁵

Што се тиче саме реконструкције и изгледа позоришта могу да се примете сличности и разлике уз помоћ приложених фотографија.

¹⁴ Преузето са сајта : [https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Народно позориште у Београду](https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Народно_позориште_у_Београду) , посећено дана 10.7.2021.

¹⁵ Исто

Из самог часописа , тј. посматрајући “Гласник”, издвојила бих три ставке везане за позориште у Београду. Године 1921. биле су од важности представе “Московског художественног театра”, две године касније уследила је подједнако важна прослава Г.Д.Милутиновића – “Росмерсхолм” од Ибзена, да би 1939.године позориште у Београду било посећено од стране Венецијанског позоришта.

Један део трупе “Московског художественног театра” прогнан из Русије , због револуције, зауставио се, на свом лутању по Европи и у Београду и на сцени позоришта приредио неколико представа. Те су представе биле ретке и сјајне уметничке светковине.

Театар је овом приликом играо пет комада : “Вишњев Сад” и “Ујка Вању” од Чехова, “Кола мудрости”, “Двоја лудости” од Островског, “Пред царским дверима” од Кнута Хамсуна и “Браћу Карамазове” од Достојевског.

Чеховљеви комади стоје над осталима по својој литерарној вредности. Ништа није баналније но догађаји који су у њима насликани ; али су ствари и људи посматрани ту с ванредном оштровидношћу и оцртани са невероватно тачном реалношћу и најпростијим драмским поступцима.

“Кола мудрости” и “Двоја лудости” су једна старинска и заплетена комедија, мало наивна, мало невешта, мало спора, али у којој је насликана читава галерија чудно живих и ако недовољно компликованих типова из руског друштва пре педесетак година.

Што се тиче “Браће Карамазова” руски уметници су претпоставили да, уместо сакате прераде каквог драмског фабриканта који би од ове историје душа направио једну баналну кривичну авантуру, изводе сцене из самог романа.

Игра чланова овог театра може се оценити да је савршена. По великом гласу који прати у свету њихово позориште, човек је очекивао да у њима нађе велике и способне глумце који одлично играју ; место тога, он је са чуђењем, нашао људе. Стварати жива бића то је божанска способност , а глумци овог театра је имају у највећем степену.

Каква је тајна те чудотворне моћи? Она долази од приказивачког стила ових уметника, који је дубоко реалистичан. Муза која њих инспирише и која их води у њиховом послу је Истина. Они представљају живот, с његовим најсложенијим душевним стањима, без ичега “тетралнога” и ма у ком виду извештаченог и претераног.

Ови људи (глумци) одустају од свог живота како би се што боље унели у улогу личности које глуме. Обустављају свој лични живот. Глумци не постоје као одвојене појединости, они су потиснути у гомилу и све ишчезава у укупном утиску. Од глумаца треба истаћи свакако Качалова који игра доктора у “Ујка Вањи”. Пун је вере и наде у победу добра, а опет у исти мах побеђен је од вулгарности живота.

Утисак игре на публику је огроман. Док су руски уметници били у позоришту, публика им је плескала “врелим” рукама , дивили им се свим својим духом и волели их ; кад су они отишли чини се као да је нешто врло драго, узвишено и светло ишчезло из живота.¹⁶

Значајан глумац који треба свакако да се спомене је Г.Д.Милутиновић. Он је 16.априла 1923.године прославио 25.година рада. Тај дивно надахнути глумац је љубимац публике – или њеног најлепшег дела тј. омладине и жена и није онда чудно зашто се његова прослава претворила у манифестацију захвалности , љубави и дивљења.

Г.Милутиновић је, у току своје сјајне и плодне глумачке каријере, био симпатичан гледаоцима већ и самим својим наступима : играо је занесене, херојске , лирске јунаке. Неке од најважнијих улога су : Корнејев Сид (витез без страха) , Паоло у Паолу и Франчески, бесмртни Ромео, Стојан у Коштани итд.

Међутим, Ибзенов Росмерсхолм није успео код београдске публике и после три представе, завршио је кратковечни живот у Београдском позоришту. За оне који познају ранија Ибзенова дела, Росмерсхолм представља горко разочарење глумца у његов идеал.

¹⁶ Српски књижевни гласник, 1921.година, књ.1, 65-67.

Дотле, он је био дивљи апостол моралне аутономије, који је проповедао, као циљ коме треба тежити свом снагом своје воље, потпуно ослобођење личности од ропства и лажи друштва. У Росмерсхолму, он с меланхолијом констатује колико је та победа личне слободе над колективним ауторитетом тешка, колико су људи заривени у прошлост дубоким коренима и колико је сан о оплемењеном, слободном и јаком човеку химеричан. Росмер је, истина, успео да оплемени себе и Ребеку, али по прескупу цену њихове среће и њиховог живота. Ко зна, зато, да нема чак донекле право онај генијални лудак Улрик Брендел, кад каже у комаду : “Живети без икаквог идеала, ту лежи сва тајна борбе и победе. То је врхунац мудрости на овом свету. “

Те тужне моралне идеје, сва та борба изабраних и племенитих душа које лутају и очајавају – борба која се била у многим духовима – изражена је у Росмерсхолму с ретком поезијом и емоцијом која оставља у осетљивости човека дуге и болне одјеке.¹⁷

Крајем '30-их година двадесетог века позоришни живот је требало освежити. Донети нешто ново, променити устаљени принцип. Говорило се да ће крајем зиме у Београду гостовати Буријанова трупа из Прага (ако је било могуће још веровати у такав преокрети и у такву смелост позоришта).

Наметало се питање : зашто Италијани нису донели нешто ново од своје данашње драме, нешто о своме данашњем свету у 20.веку, нешто најновије и последњи и најмодернији израз своје позоришне културе? Зар то не би више интересовало Београдско позориште? За Голдонија је већ створен и интерес и модел позоришно-сценске игре ; играју га свуда ; и Београдско позориште ће га ускоро приказати. Та стара италијанска драма има свој фиксирани тип на својим старим позорницама – и за развој позоришне културе она више нема никакве вредности. Она остаје, мање-више, занимљив докуменат прохујалих култура.

Италијанско позориште није донело са собом револуцију у позоришној култури, јер су са собом носили старе догматичне и шаблонизирани сцене, какве су донекле и у Београду и венецијански Фениче – које тешко да би показале и разумевања за нове сценске форме и изразе који доносе и нову концепцију тј. садржину.

¹⁷ Српски књижевни гласник, 1923.година, књ.2, 47-49.

Међутим, сва ова између редова питања (Зашто су Италијани донели музеј, а не нове творевине?), не могу добити одговор. Значи ли то потврду да традиције у култури и богата прошлост много више вреде него нови покушаји и нова грађења? Значи ли то немоћ новог стварања? Или можда незанимљивост садашњице? Значи ли то најзад један утврђен принцип : враћати се прошлости?

Сви ти одговори значили би негатив у уметности, која живи само тако, ако се из дана у дан освежава. Нехотице се намеће одговор : да је Венеција, а и читава Италија, један велики препун музеј старина и да одатле треба извадити извесне ствари и показати их, њихов сјај, њихову антикварну вредност.

Као докуменат Голдони, у најбољим комедијама, даје доста материјала о свом времену, нарочито о ситним страстима човека једног сувише укалупљеног друштвеног живота : сујета, себичност, ситни сукоби, дволични морал, грамзивост, култ спољне форме. Голдони је имао и доста сценског духа да све то карикира али и да пружи некада просечну слику последњег века венецијанске аристократске републике по форми, а сувише трговачког морала по садржини. Али много више него то , Голдони остаје документ о томе : како су се лако и површно забављали богати и свирепи млетачки трговци.

Познате су две комедије које су се изводиле у Београдском позоришту, “Грубијани” и “Свађа у Кјођи”. “Грубијани” су прошли боље. “Свађа у Кјођи” је деловала наивно, без садржине, сва у старим, сценским наглим и лакрдијашким намештеним контрастима. Осим површне забаве она не пружа ништа. Док комедија “Грубијани” пружају нешто више моралне психологије сукоба који наступају због претерано одређених и строгих односа жене и човека.

О игри ове трупе треба рећи наглашено да је свој принцип постигла : да нема протагониста ни првог плана за “јунака” сцене, већ да су сви равни. Редитељ је заиста мајсторски одржао ту равнотежу. Само, режија и глума су остали у старој концепцији псеудокласицизма – који се још највише чува у Италији , у Венецији. Сувише је искоришћено неколико основних шаблона : смењивање и контрастирање темпа, фронтално постављање, шаблонска ритмика геста и гримасе, моделирање “типова”.

Уз то, дикција је доста важна. Значајна је сценски без психолошког нијансирања. Међутим, у овај класични манир мешао се некада и стил спонтаности, живахности, плахости и ослобађао га шаблона.¹⁸

Кроз представе које су приказиване може да се посматра значај позоришта, а и само мишљење и ставови публике, тј. друштва. Тако да представе није требало схватити олако, већ дати им велики значај. Кроз њих могао је да се прати и сам историјски процес и ток културе на ширем или пак на ужем простору.

Из приложених представа дошла сам до закључка да је публика волела забаву, волела је смешне/комичне комедије са неком врстом позитивне поуке. Волела је да када дође у позориште да се развесели, орасположи и лепо проведе своје слободно време. Није волела лаке морале и површност.

Такође, закључила сам да је више била приклоњена глумцима из Русије него из Италије. Свакако да је на то утицала и сама политика, а и њихово глумачко понашање.

¹⁸ Српски књижевни гласник, 1939.година,књ.1, 456-457.

ОСВРТ НА УМЕТНОСТ

По завршетку Првог светског рата, у време новог полета, типичног за поратне периоде, некадашња престоница патријархалне Краљевине Србије, као престоница новостворене Краљевине СХС, настојала је да заузме равноправно место међу европским престоницама, мењајући се, модернизујући се и прихватајући европске моделе живота.

У Београду уметнички живот буја и на једној је од најузлазнијих линија, а уметници се храбро отварају за нове естетике и поетике, што резултира и колективним, а не само индивидуалним, окретањима европским идејама и токовима, уз одбацивање или бар смањивање домаћа традиционализма. У том процесу, који кореспондира са сличним процесима на европским просторима, пресудну улогу одиграли су истакнути појединци, али и поједине институције. Једна од њих, можда и најзначајнија, било је Удружење пријатеља уметности “Цвијете Зузорић”, као својеврсни културни центар мобилизаторских, просветитељских и еманципаторских тежњи и домета. Поред овог удружења, значајан је био и Уметнички павиљон на Калемегдану, који је послужио као својеврсна позорница најзначајнијих културних збивања.

Павиљон је био позорница на којој су се одржавале пролећне и јесење изложбе, самосталне изложбе најзначајнијих југословенских сликара, међународне изложбе, Дани књиге, концерти Народног конзерваторијума или концерти међународних музичара, гостовања страних писаца, као и књижевне вечери домаћих књижевника, припадника различитих уметничких праваца. Тамо где су култура и уметност, увек се преламају и друштвена и политичка збивања, па је тако било и на овој позорници. На њој су се безбрижно појављивала београдска господа, госпође и госпођице у смокинзима и балским хаљинама. Године 1931. ту су били присутни и представници уметности Вајмарске републике, наде културне Европе. Од кафана, преко боема и разних уметника могла се посматрати култура у престоници у међуратном периоду.¹⁹

¹⁹ Радина Вучетић Младеновић, *Европа на Калемегдану*, Београд 2003, 9-11.

После кратког увода у саму уметност у Београду, сагледала бих је сад из угла часописа. На самом почетку издвојила бих чињеницу да је уска линија између уметности и позоришта. Чак, када се посматра уопштено уметност, у оквиру ње спада и позориште и обрнуто. С обзиром да је у “Гласнику” раздвојено позориште од уметности, такав преглед сам направила према томе. Проговорила бих по нешто о Концерту Француске симфонијске музике Београдске Филхармоније 1924.године и о Изложби сликарских радова Стевана Колесникова и Ивана Радовића 1926..године.

Последњи концерт Београдске Филхармоније одржан је 21.децембра 1923.године у Народном позоришту и био је посвећен француским ауторима. Београд је француску музику почео ближе познавати тек после рата, благодарећи иницијативи Групе Уметника, која је још децембра 1919.године приредила вече француске музике, класичне и модерне, износећи пред публику дела Рамо-а , Купрена, Сен Санса и других.

Београдска Филхармонија већ на почетку своје каријере долази са једном вечери испуњеном делима модерних француских композитора, што јој служи на част. Јер, прихватањем већ развијене пропаганде, наилажењем на већ просечан утрвен пут којим француска музика иде у нашој средини, Филхармонија ће помоћи да се упозна цела француска музичка култура у свим својим правцима и погледима.

На програму је била Симфонија Цезара Франка, дело широких линија, дубоко у концепцији, пуно најживљих и најнепосреднијих акцената једне здраве и пречишћене музикалне интуиције ; и уз ово дело – могло би се рећи – класичарских тендеција ишле су композиције Пола Дика : Чаробников ученик и Клода Дебисиа : транспарентна, сва осунчана , интимно сенсуална, малармеовски импресионичка еклога Поподне једнога фауна и ватрена натуралистичка серија слика Иберија.

Што се тиче ових симфонија, била је једна замерка, а то је да је превише био у питању једностран тип. Пет композиција Дебисиа и Дика представљају суптилне ниансе у основи истога правца. Префињена, страсна, хроматична хармоника ; флуидна сонорност звучних маса импресионистичко-натуралистичког стила ; бизарна, слободна, некада са елементима егзотике , јесу одлике Чаробниковог ученика , Фауна и Иберије.

Разуме се да ће слушалац од развијеније музичке културе умети да осети разлику између отмене досетке скерца од Дика и пикантне ритмике првог дела из свите Иберија; између прозирности Фауна и чудних ефеката “Парфема” из Иберије. Велика публика ће слушајући та дела имати импресију да непрестано чује једно и исто, нешто што се понавља из такта у такт, из фразе у фразу, из хармоније у хармонију.

Београдска Филхармонија је озбиљна организација која има пуно најлепших уметничких квалитета. Тај оркестар који је до сада извео доста дивних дела са ванредном преданошћу, било вођен руком Г. Христића или Г. Брезовшека, овога пута је свирао, а није интерпретовао!

Филхармонија је стала на снагу. Уметници у оркестру су били у пуном музикалном складу. Кад би се већ једном заменили неки стари дувачки инструменти који нечисто звуче, сонорност оркестра би била потпуна; тако да задовољство које је Филхармонија у стању да пружи, када се узму у обзир квалитети уметника у оркестру, не би ничим било поремећено из равнотеже. Пошто је тако било, онда је неопростив грех ако музички шефови превиде основну чињеницу: да је за опстанак и будућност Београдске Филхармоније од пресудног значаја озбиљност студије програма, верност и живахност интерпретације композиција записаних на програм, а нарочито, интересно састављање програма.

Најзад, сваки одважнији корак који се чини, не сме да се учини без обавештавања, објашњења. Онда ће додир између публике и уметника у оркестру да постане приснији, и уметници ће, ободрени тиме, врло лако поднети и извесне жртве, које су неминовне када је у питању дефинитивно учвршћивање установа тако префињено артистичких као што је установа Филхармоније.²⁰

²⁰ Српски књижевни гласник, 1924.година, књ.1, 59-61.

У току 1926.године биле су две значајне изложбе. Оне су биле врло различите по уметничком схватању, по уметничкој вредности и по интересовању које су произвеле у београдском свету. Стеван Колесников, руски сликар, излагао је у Трећој београдској Гимназији, а Иван Радовић, млади сликар из Сомбора, излагао је у Основној школи код Саборне цркве.

Колесников је изложио око сто и педесет слика и неколико цртежа. Његове слике у највећем броју рађене су уљаним бојама, а цртежи пером и писаљком.

По избору предмета за обраду, Колесников је пружио разноврстан репертоар (мени). Он је сликао портрете, пејзаже, сцене свакодневног живота, сцене са пута, слике из рата, историјске слике, волове, орлове, лавове, коње и неке сценарије природних појава. Познавао је врло добро историјски развитак уметности.

Уз то, он има на свом репертоару и предмета који би се могли схватити обрадити романтички или имажинативистички, фантазијом, као што је рецимо “Камено доба” или “Кајмакчалан” или они мотиви са лавовима и кондорима.

Намеће се питање : може ли се Колесников уврстити ма у коју категорију уметника или је он једна уметничка појава за себе? Он није толико даровит и толико значајан да би могао правити некакву занимљиву фигуру сам за себе, нити толико недаровит и безначајан да му не би било места међу другим сликарима његове врсте.

Он припада великој породици илустратора. Располаже добро техничким способностима. Црта добро, али га у цртежу више руководи нагон за техничком продукцијом и укус да блесне спољним ефектом него љубав за предметом. Исто то и у сликању се примећује. Нема тона у сликању. Његова је слика невезана и нехармонична.

Од свих слика можда је најзначајнија слика Кајмакчалан. На камењару лежи неколико мртвих војника. У ваздуху се вије неколико орлова и спремају се да се спусте на лешеве. Небо је сиво и облачно. Да се унапред не зна да је то једна ратна епизода, окршаја на Кајмакчалану, гледајући слику никада се то не би закључило. Камење је дато појединачно – камен по камен. Војници су безначајни. Оваквих слика Колесников има много. Јесењи пејзажи су му рађени са много више тона и осећања.

Иван Радовић је изложио око стотину слика уљаном бојом, скица у акварелу и цртежа такође цртаних пером и писаљком. Његова изложба је доста интересантнија него од Колесникове. С тим да је доста горе прошао код београдског света. Излагао је и на Петој Југословенској Изложби. Хтео се представити у целини, те је изложио све своје радове урађене неколико последњих година.

Примећује се да је савремени сликар. Он ради : портрете, “мртву природу”, пејзаже и фигурне композиције. Њега је интересовало : човек као личност, човек као тип, као материја, као пластична форма, као група у простору и у покрету, такође и природа као маса, као мртва појава.

Код њега се не могу наћи слике рађене само сличности ради. Он се труди да из бескрајног шаренила света и живота извуче и одбаци она многобројна треперења и диференциације које нам се причињавају као случајности.²¹

²¹ Српски књижевни гласник, 1926.година, књ.1, 56-60.

ЗАКЉУЧАК

Посматрајући културу из угла “Гласника”, закључила сам да је она доста утицала на сам развој престонице и на друштво. Од пресудног значаја је било дали ће и колико београдски свет да прихвати неку представу , прославу, концерт итд. Од уметника , било да је у питању глумац, сликар или неко трећи тражио се максимум. Максимум да изнесе пред публику. Није свако могао да буде уметник или пак, могао је, али не би био позитивно прихваћен.

Из свега наведеног, кратког погледа на културу, додала бих да је уметност дуга , а живот кратак.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извори :

Српски књижевни гласник :

1. 1921.година, књига 1.
2. 1923.година, књига 2.
3. 1924.година, књига 1.
4. 1926.година, књига 1.
5. 1939.година, књига 1.

Интернет извори :

1. Преузето са сајта : [https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Београд између два светска рата](https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Београд_између_два_светска_рата) , посећено дана 10.7.2021.године ;
2. Преузето са сајта : [https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Српски књижевни гласник](https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Српски_књижевни_гласник) , посећено дана 10.7.2021. године ;
3. Преузето са сајта : [https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Народно позориште у Београду](https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Народно_позориште_у_Београду) , посећено дана 10.7.2021.

Литература :

1. Богдан Поповић, *Огледи из књижевности и уметности*, Београд 1927.
2. Бранко Петрановић, *Историја Југославије I*, Београд 1988.
3. Дубравка Стојановић, *Калдрма и асфалт*, Београд 2009.
4. Радина Вучетић Младеновић, *Европа на Калемегдану*, Београд 2003.
5. Ерик Хобсбаум, *Доба револуција*, Загреб 1989.